

BÜTÇE AÇIĞI - CARI İŞLEMLER AÇIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1992-2003)

Ahmet AY*
Zeynep KARAÇOR**
Mehmet MUCUK***
Savaş ERDOĞAN****

ÖZET

Bu çalışma ile bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki nedensellik ilişkisi ve nedenselliğin yönü Türkiye için araştırılmaktadır. Keynesyen görüş iki açık arasında ilişki olduğunu kabul ederken Ricardocu Eşitlik Hipotezi bunu reddetmektedir. 1992 – 2003 aylık verilerinden hareketle bu hipotezlerden hangisinin geçerli olduğu Granger nedensellik testi ve regresyon analizi yardımıyla sınanmaktadır. Analiz sonuçları Türkiye’de ele alınan dönem itibarıyla iki açık arasında karşılıklı ilişki bulunduğunu dolayısıyla Keynesyen Görüşün geçerli olduğunu yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe açığı, Cari işlemler açığı, İkiz açık

ABSTRACT

Through this article relation causality and its direction between budget and current account deficits has been studied. While Keynesian view accepts this relation, Ricardian equivalence hypothesis rejects it. In order to confirm which of these hypothesis are valid, they’re analyzed with Granger causality test and regression analysis based on 1992-2003 monthly data. The result of analysis has proven validity of Keynesian view indicating reciprocal relation between two deficits for covering years in Turkey.

Keywords: Budget deficit, Current account deficit, Twin deficits

1. Giriş

1980’lerin başında Amerika Birleşik Devletleri önemli büyüklükte bir bütçe açığı problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Oluşan bütçe açığı ekonomik etkinliğin düşmesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Daha sonra bütçe açığına cari işlemler dengesinde meydana gelen yüksek açıklar da eşlik etmiştir. Bu durum iki açık arasındaki ilişkiyi ifade eden “ikiz açık” tartışmasını başlatmış ve iki açık arasındaki ilişki ekonomi politikalarının önemli bir konusu haline gelmiştir (Khalid and Guan, 1999:389). Türkiye ekonomisine bakıldığında kamu sektörü, 1930’lardan beri hem üretici hem tüketici olarak önemli bir rol oynamıştır. 1980’de uygulamaya geçirilen stabilizasyon programı ile her ne kadar kamu sektörünün ekonomi içerisindeki bu etkin konumu değiştirilmek istendiyse de atılan adımlar yetersiz kalmış, bütçe ve cari işlemler açıkları süregelmiştir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye için bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ve regresyon analizi yardımıyla incelemektir. Çalışma planı 4 bölümden meydana gelmektedir. İlk olarak ikiz açık olgusu

---

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

** Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

*** Araş. Gör., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

**** Araş. Gör., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

iktisat teorisi açısından ele alınmaktadır. II. Kısımda ikiz açık konusunda literatür taraması yapılmaktadır. III. Kısımda veri ve ekonometrik yöntem hakkında bilgi verilip bulgular ortaya konulmaktadır. IV. Kısımda ise ekonometrik bulgular ilişkin sonuç ve değerlendirmeler yer almaktadır.

2. Teori

Bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin teorik temelini milli gelir özdeşlikleri yansıtmaktadır (Lipsey vd., 1999: 837). Buna göre:

$$MG = C + I + G + X - M = C + S + T \quad (1)$$

(1) no.lu eşitlik durumunda milli gelir akımına katkılar ile milli gelir akımından sızıntılar birbirine eşit olacaktır.

$$I + G + X = S + T + M \quad (2)$$

Burada C tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını, G devletin mal ve hizmet alımlarını, X mal ve hizmet ihracatını, M mal ve hizmet ithalatını, S tasarrufları, T ise vergileri ifade etmektedir. (2) no lu özdeşlikten hareketle, bütçe açığı ile ticari açık arasındaki ilişkiyi şu şekilde belirtmek mümkündür:

$$X - M = (T - G) + (S - I) \quad (3)$$

$$TD = BD + SD \quad (4)$$

Burada TD mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı arasındaki farkı yansıtan cari işlemler açığını, BD kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki farkı yansıtan bütçe açığını ve SD özel kesim tasarrufları ile yatırımları arasındaki farkı yansıtan tasarruf açığını temsil etmektedir.

(3) no lu özdeşlik, iki taraf arasındaki eşitliği göstermektedir. Özdeşliğin sol tarafında ticari açık, sağ tarafında bütçe ve tasarruf açıkları yer almaktadır. Açıklar arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi, çift yönlü bir analiz yapılmasını gerektirmektedir. Bu analizlerden en çok kullanılanı da ikiz açık olarak isimlendirilen bütçe açığı ile ticari açık arasındaki ilişkidir.

Keynesyen Görüş, iki açık arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklar: esnek döviz kuru ve sermaye hareketliliğinin geçerli olduğu bir ekonomide, kamu harcamalarının artması ulusal tasarrufları azaltacaktır. Ulusal tasarrufların azalması ise faiz oranlarını yükseltecektir. Faiz oranlarının yükselmesi, dış yatırımcıları çekerek ulusal paraya değer kazandıracaktır. Daha değerli hale gelen ulusal para ise ihracat aleyhine cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olacak ve ticaret açığı meydana gelecektir (Froyen, 1999: 396). Kamu harcamalarının artmasına bağlı olarak oluşan bütçe açığının cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilediği bu duruma “ikiz açık” adı verilmektedir (Parkin, 2000: 848)

Kamu harcamalarındaki artıştan dolayı meydana gelen bütçe açığının cari işlemler dengesini etkilediği kabul görmesine rağmen bazı iktisatçılar da Ricardocu Eşitlik Hipotezi (REH)ni desteklemektedir. REH'e göre vergi indirimi nedeniyle bütçe açığı, cari işlemler dengesi üzerinde bir etki teşkil etmemektedir. Hükümet harcamalarının sabit ve borçlanma baskının bulunmadığı kabul edilecek olursa cari vergi oranlarındaki indirim arzulan tasarruf düzeyini etkilemeyecektir. İnsanlar azalan vergi yükünü ileride ödeyeceklerini bildikleri için tasarruflarını artıracaklardır. Vergi indiriminden

Bütçe Açığı - Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003)

dolayı azalan kamu tasarruflarına eş miktarda özel tasarruflar artacağı için ulusal tasarruflar dolayısıyla cari işlemler dengesi etkilenmeyecektir (Colander, 1998: 432).

3. Literatür

Bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişki, bir çok bilimsel çalışmaya konu olmuştur. Bunlardan Bahmani-Oskooe(1989), Latif-Zaman, Da Costa (1990), Bachman (1992)'ın ABD için yaptıkları çalışmalar, bütçe açığından cari işlemler açığına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir.

Bahmani-Oskooe (1989), 1973:1 1985:4 dönemini kapsayan üç aylık bütçe açığı, reel döviz kuru, yurt içi ve yurt dışı reel çıktı ile yurt içi ve yurt dışı parasal tabana ilişkin verileri iki aşamalı en küçük kareler ve otoregresif gecikmeli model yöntemlerine tabi tutarak analiz etmiştir. Sonuçlar, uzun dönemde olduğu kadar kısa dönemde de bütçe açığının cari işlemler açığını olumsuz etkilediğini göstermiştir. Ancak cari işlemler açığındaki değişimlerin sadece bütçe açığından kaynaklanmadığı, yurt içi ve yurt dışı parasal değişkenlerin de önemli rol oynadığına işaret edilmiştir. Örneğin, yurt içi para arzındaki genişlemenin paranın değerini düşürmek suretiyle cari işlemler dengesini olumlu, yurt içi gelirin artmasının ise cari işlemler dengesini olumsuz etkilediği görülmüştür.

Latif-Zaman and DaCosta(1990), BD ile TD arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin yönünü tayin etmek üzere aşağıda sıralanan hipotezleri 1971-1989 dönemi üç aylık verileri için test etmiştir.

- 1) BD ile TD arasında tek yönlü ilişki bulunmaktadır.
- 2) BD ile TD arasında çift yönlü ilişki bulunmaktadır.
- 3) BD ile TD birbirlerinden bağımsız değişkenlerdir.

Çalışmada kullanılan Granger nedensellik metodu sonuçları, iki açık arasında ilişki bulunduğunu BD' nin TD' i olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir.

Bachman (1992), çalışmasında 1980'lerde karşı karşıya kalınan yüksek cari işlemler açığının neden kaynaklandığını kurduğu hipotezleri test ederek ortaya koymaya çalışmıştır. Bunlar:

- 1) Yüksek bütçe açıkları cari işlemler açıklarına neden olmaktadır.
- 2) Vergi indirimlerinden dolayı yatırım harcamalarının artması, cari işlemler açığına neden olmaktadır.
- 3) Verimliliğin düşmesi cari işlemler açığına neden olmaktadır.
- 4) ABD sermaye kaçıışı bakımından diğer ülkelere göre daha güvenlidir. Bu durum, cari işlem açıklarının meydana gelmesine neden olmaktadır.

Yukarıda belirtilen hipotezler 1974-1988 dönemine ilişkin üçer aylık verileri doğrultusunda iki değişkenli VAR modeline tabi tutularak sınanmıştır. Sonuçlar, cari işlemler açığını sadece bütçe açığının açıkladığını, diğer üç hipotezin ise geçerli olmadığını göstermiştir.

ABD'deki yüksek cari işlemler açığının bütçe açığı ile ilişkisini 1947:3 – 1987:1 dönemi için araştıran Enders and Lee (1990) ise REH ile tutarlı bulgular elde etmişler bütçe açığının cari işlemler açığını etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır.

ABD dışındaki diğer ülkeler için de BD ile TD arasındaki ilişkiyi ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Vamvoukas (1997) ve Pattichis (2004) BD'den TD'ye doğru Alkswani (2001) ise TD'den BD'ye doğru bir nedenselliğin bulunduğunu göstermiştir.

Vamvoukas(1999), bütçe açığı ile ticari açık arasındaki ilişkiyi Yunanistan'ın 1948-1994 dönemine ait bütçe açığı/GSMH ve cari işlemler dengesi/GSMH yıllık verilerini kullanarak analiz etmiştir. Analizde koentegrasyon, hata düzeltme modeli ve Granger Nedensellik Metodunu kullanmıştır. Sonuçlar, kısa ve uzun dönemde bütçe açığından ticari açığa doğru nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermiştir.

Pattichis (2004), Lübnan ekonomisi için BD ile TD arasındaki ilişkiyi 1982 – 1987 dönemi bütçe açığı/GSYİH ve cari işlemler dengesi/GSYİH yıllık verilerinden hareketle ele almıştır. Birim kök testi, hata düzeltme modeli ile regresyon analizinin kullanıldığı çalışma sonuçları, hem kısa hem de uzun dönemde bütçe açığından cari işlemler açığına doğru nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir.

Alkswani (2001), bütçe açıkları ile ticari açıklar arasındaki ilişkiyi bir petrol ekonomisi olan Suudi Arabistan üzerinde incelemiştir. Çalışmasında 1970-1999 dönemi ihracat, ithalat, kamu gelirleri ve kamu harcamaları verilerinin logaritmik biçimlerini kullanmıştır. Bu verilerden hareketle açıklar arasındaki ilişki, Hata Düzeltme Modeli, Johansen Koentegrasyon ve Granger Nedensellik metodları yardımıyla değerlendirilmiş ve ticari açıkların bütçe açığına neden olduğu görülmüştür.

Türkiye'ye yönelik olarak BD ile TD arasındaki ilişkiyi araştıran Akbostancı ve Tunç (2002) ile Zengin (2000)'in çalışmaları iki açık arasında nedenselliğin bulunduğunu Faik Bilgili ve Emine Bilgili (1998) ise bütçe açığının cari işlemler açığı üzerinde etki yaratmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Akbostancı ve Tunç (2002), koentegrasyon ve hata düzeltme modeli tekniklerini kullanarak 1987 – 2001 dönemi üçer aylık bütçe açığı/GSMH, ticari açık/GSMH, sanayi üretim endeksi, dar para/GSMH verileri yardımıyla BD ile TD arasındaki etkileşimi ele almış sonuçlar uzun dönemde iki açık arasında karşılıklı bir etkileşimin bulunduğunu kısa dönemde ise nedenselliğin bütçe açığından ticari açığa doğru olduğunu göstermiştir.

Ahmet Zengin (2000), bütçe açığı ile ticari açık arasındaki ilişkiyi Türkiye için ele almıştır. 1987-1998 dönemine ilişkin üçer aylık bütçe açığı/GSMH, cari işlemler açığı/GSMH, M2 Para Arzı, GSMH deflatörü verileri vektör otoregresif model yardımıyla analiz edilmiş ve bulgular ikiz açık olgusunu desteklemiştir.

Faik Bilgili, Emine Bilgili (1998), ABD, Singapur ve Türkiye verilerinden hareketle 1975 – 1993 dönemi için BD ile TD arasındaki nedenselliği regresyon analizi yardımıyla incelemişlerdir. Sonuçlar, her ülke için bütçe açığının cari işlemler açığı üzerinde etkili olmadığını göstermiştir.

4. Veri - Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

Türkiye için BD ile TD arasındaki ilişkinin ele alındığı bu çalışmada 1992-2003 dönemi bütçe açığı, cari işlemler açığı, GSMH ve reel döviz kuru aylık verileri kullanılmıştır. Veriler TCMB veri tabanından temin edilerek değişkenlere ilişkin seriler oluşturulmuştur. Çalışmanın değişkenleri ise bütçe açığı/GSMH ve cari işlemler açığı/GSMH'dır.

Değişkenler arasındaki ilişkileri analiz edebilmek için ilk olarak serilerin durağan olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre Tablo 1' de genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	TD	BD	%1 Kritik Değer*	%5 Kritik Değer	%10 Kritik Değer
ADF Test İstatistiği	-8.164180	-4.985452	-3.4776	-2.8819	-2.5775
*MacKinnon kritik değerleri					

ADF test sonuçlarına göre değişkenlerin orijinal hallerinde durağan olduğu yani birim kök içermediği d, I(0) görülmüştür. Hesaplanan ADF-t istatistikleri yüzde 1, 5 ve 10 anlamlılık düzeyinde MacKinnon kritik değerlerinden yüksektir (sırasıyla BD değişkeni için $-4.945852 < 0.01, 0.05$ ve 0.10 ve TD için $-8.164180 < 0.01, 0.05$ ve 0.10).

Değişkenlerin orijinal değerlerinde durağan olduğu tespit edildikten sonra aralarındaki nedensellik ilişkisinin hangi yönde olduğu, Granger Nedensellik testi yardımı ile test edilmiştir. Buna göre değişkenler arasındaki gecikmelere ilişkin kısıtlamalı ve kısıtlamasız modeller aşağıda verilmiştir.

- Cari işlemler açığı'nın bütçe açığının nedeni olduğuna ilişkin model;

$$TD_t = a_0 + \sum_{i=1}^n a_i TD_{t-i} \quad (5)$$

$$TD_t = a_0 + \sum_{i=1}^n a_i TD_{t-i} + \sum_{i=1}^n b_i BD_{t-i} \quad (6)$$

- Bütçe açığının cari işlemler açığının nedeni olduğuna ilişkin model;

$$BD_t = b_0 + \sum_{i=1}^n b_i BD_{t-i} \quad (7)$$

$$BD_t = b_0 + \sum_{i=1}^n b_i BD_{t-i} + \sum_{i=1}^n a_i TD_{t-i} \quad \text{şeklindedir.} \quad (8)$$

Bu modellerle elde edilen kritik F değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Esas Hipotezler	Gözlem	F İstatistiği	İhtimal
BD, TD' nin Granger Nedeni değildir	141	6.70839	0,00167
TD, BD' nin Granger Nedeni Değildir		17.2264	2,1 E -07

Buna göre her iki değişken arasında %1 , %5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği görülmüştür ($p < 0.01$, 0.05 ve 0.10).

Değişkenler arasında karşılıklı ilişkinin olup olmadığı araştırıldıktan sonra aralarındaki ilişkinin yönü ve etkilenme oranını belirlenmesi için en küçük kareler yöntemi yardımı ile regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon modelleri aşağıda ifade edildiği şekilde kurulmuş olup sonuçlar Tablo 4'de gösterilmiştir.

$$BD = b_0 + b_1TD \quad (9)$$

$$TD = a_0 + a_1BD \quad (10)$$

Tablo 3. Regresyon Analizi Sonuçları

	Katsayı	t – istatistik değeri
Bağımlı Değişken BD		
Sabit	-0.003971	-0.0000651
TD	0.005344	3.748463
Bağımlı Değişken TD		
Sabit	-0.667361	-0.000194
BD	16.95791	3.748463

Tablo 3'e göre model 9 'daki regresyon analizi sonuçları, cari işlemler açığında meydana gelen 1 birimlik değişimin bütçe açığını aynı yönde 0,005 birim etkilediğini; model 10 ise bütçe açığındaki 1 birimlik değişimin cari işlemler açığını 16.95791 birim etkilediğini göstermektedir. Her iki değişkenin katsayıları %5 anlamlılık düzeyinde modellerde tek taraflı olarak pozitif yönde bir anlam ifade etmektedir ($3.74 > 1.645$). Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken değerlerini açıklayıcılık oranı da yüzde 9 olarak hesaplanmıştır($R^2 = 0,09$).

Sonuç

1980'lerin başında Amerika'da oluşan yüksek bütçe açıkları ve ardından buna eşlik eden cari işlemler açığı, ikiz açık olgusunu gündeme taşımıştır. REH iki açık arasında bir ilişki bulunmadığını iddia ederken Keynesyen Geleneksel Görüş, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında nedensellik bulunduğunu savunmaktadır. Konu ile ilgili olarak yapılan çalışmaların önemli bir bölümü de Keynesyen Görüşü desteklemekte bir kısmı ise REH ile tutarlı sonuçlar ortaya

Bütçe Açığı - Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003)

koymaktadır. Genel olarak ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen bu açıklar, Türkiye'nin de önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu çalışma ile 1992 – 2003 dönemi aylık verileri doğrultusunda iki açık arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analizde Granger nedensellik testi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Nedensellik testi sonuçları, iki açık arasında karşılıklı bir etkileşim bulunduğunu dolayısıyla Keynesyen Geleneksel Görüş'ün ele alınan dönem itibarıyla Türkiye için de geçerli olduğunu göstermiştir. Nedensellik testinin ardından yapılan regresyon analizlerine göre bütçe açığındaki 1 birimlik değişme cari işlemler açığını aynı yönde 16.95791 birim etkilemekte, cari işlemler açığında gerçekleşen 1 birimlik değişme ise bütçe açığını aynı yönde 0.005344 birim etkilemektedir.

Kaynakça

- Akbostancı, E., Tunç, G. İ. (2002), "Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model of Trade Balance", *ERC Working Papers in Economics 01/06*.
- Alkswani, (2001), <http://www.mafhoum.com/press2/79E15.pdf>
- Bachman, D. D. (1992), "Why is the US Current Account Deficit So Large? Evidence From Vector Autoregressions", *Southern Economic Journal*, 59, 232-240.
- Bahmani-Oskooee, Mohsen (1989), "Effects of the US Government Budget on its Current Account: An Empirical Inquiry", *Quarterly Review of Economics and Business*, 29, 76-91
- Bilgili, E., Bilgili F. (1998), "Bütçe Açığının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama", *İktisat İşletme ve Finans*.
- Colander, D. C. (1998), *Macroeconomics*, Irwin McGraw-Hill, Boston.
- Enders, W. and Lee, B. S. (1990), "Current Account and Budget Deficits: Twins or Distant Cousins?", *The Review of Economics and Statistics*, 72, 373-381.
- Froyen, Richard T. (1999), *Macroeconomics Theories and Policies*, Sixth Edition, Prentice Hall Inc., New Jersey.
- Khalid, A. M., Guan, T. W. (1999), "Causality Tests of Budget and Current Account Deficits: Cross-country Comparisons", *Empirical Economics*, 24, 389-402.
- Latif-Zaman, N., DaCosta, M. N. (1990), "The Budget Deficit and The Trade Deficit: Insights Into This Relationship", *Eastern Economic Journal*: 16, 349-354.
- Lipsey, Richard G. vd. (1999), *Economics*, Twelfth Edition, Addison-Wesley Publishing Company, United States.
- Parkin, Michael (2000), *Economics*, Fifth Edition, Addison-Wesley Publishing Company, United States.
- Pattichis, Charalambos (2004), "Budget and Trade Deficits in Lebanon", *Applied Economics Letters*, 11, 105-108.
- Vamvoukas, George A. (1999), "The Twin Deficits Phenomenon: Evidence from Greece", *Applied Economics*, 31, 1093-1100.

Ahmet AY - Zeynep KARAÇOR - Mehmet MUCUK - Savaş ERDOĞAN

Zengin, Ahmet (2000), “The Twin Deficits Hypothesis (The Turkish Case)”,
First International Joint Symposium On Business Administration, Gökçeada-
Çanakkale.